

III. ЗАСТОСУВАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 376-058.5:343.8(477)

DOI 10.32755/sjcriminal.2025.01.

Аніщенко В. О.,

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та професійної етики,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016;

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри формування та розвитку
професійної компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Лілікович П. В.,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри формування та розвитку професійної
компетентності персоналу ДКВС України
Інституту професійного розвитку,
Пенітенціарна академія України,
м. Чернігів, Україна

ORCID: 0009-0007-7638-9445

ОСВІТА ЗАСУДЖЕНИХ В УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто питання забезпечення права на освіту осіб, засуджених до позбавлення волі, як одного з ключових інструментів ресоціалізації. Наголошено, що попри обмеження, пов'язані з виконанням покарання, засуджені зберігають основні права, зокрема право на освіту. Проаналізовано міжнародний досвід (Франція, Німеччина, Албанія), який підтверджує ефективність освіти як засобу запобігання рецидиву, формування нових соціально прийнятних моделей поведінки та повернення до повноцінного життя в су-

пільстві. В Україні освітній процес в установах виконання покарань здійснюється в різних формах (очна, дистанційна, екстернатна, педагогічний патронаж), активно впроваджуються онлайн-курси та неформальна освіта. Увага приділена правовому регулюванню, сучасним освітнім платформам і статистичним даним щодо участі засуджених у навчанні. Зроблено висновок про необхідність подальшого вдосконалення законодавства та адаптації кращих міжнародних практик з урахуванням національного контексту з метою забезпечення ефективної ресоціалізації та зниження рівня рецидиву.

Ключові слова: пенітенціарна система, освіта засуджених, установи виконання покарань, виправлення, ресоціалізація, дистанційне навчання, неформальна освіта, правове регулювання, кримінально-виконавче право, міжнародні стандарти, права людини.

Постановка проблеми. З моменту народження кожна людина наділена певним набором прав і свобод, які є природними та невід'ємними. Ці права відображають основні принципи свободи, рівності, гідності та моралі. Усі права і свободи особи, їх різні категорії закріплені в Конституції України, у нормах якої зазначено, що всі люди є вільними та рівними у своїй гідності і правах. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, порушені чи обмежені, і їх перелік не є вичерпним (ст. 21, 22 Конституції України). Громадяни мають рівні конституційні права та свободи і є рівними перед законом (ст. 24 Конституції України) [1].

Відповідно до положень Конституції України кожна людина має право на: вільний розвиток своєї особистості, повагу до своєї гідності, свободу та особисту недоторканність, недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, захист особистого і сімейного життя від стороннього втручання, свободу пересування та вибір місця проживання, свободу думки, слова та вільне вираження своїх поглядів і переконань, свободу світогляду та віросповідання, право на працю, право на житло, на освіту, на достатній рівень життя для себе та своєї родини, на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, на безпечне довкілля для життя і здоров'я, а також на відшкодування шкоди, заподіяної порушенням цих прав. Громадяни також мають право на соціальний захист [1]. Згідно зі статтею 270 Цивільного кодексу України до особистих немайнових прав фізичних осіб належать: право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне

для життя і здоров'я довілля, право на свободу та особисту недоторканність, право на недоторканність особистого і сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканність житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості [2]. Одним із основних прав, гарантованих українським законодавством, є право на освіту, яким мажуть скористатися всі категорії громадян України, у тому числі й особи, які перебувають у конфлікті із законом – засуджені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема освіти для засуджених є важливою складовою виправлення та ресоціалізації осіб, які відбувають покарання. Вітчизняна система освіти не тільки надає можливість засудженим отримати нові знання, але й виступає важливим засобом запобігання рецидиву та сприяє адаптації після звільнення. Освіта виконує важливу роль у виправленні поведінки осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі, і в поверненні їх до соціуму як відповідальних членів суспільства. Серед наукового загалу цю проблематику досліджували А. Градецький, О. Гальцова, І. Пахомов, Ю. Свинаренко, А. Сікун та ін.

Мета статті полягає у проведенні порівняльного аналізу стану вітчизняної та міжнародної практики, зокрема в європейських країнах, організації освіти для засуджених.

Виклад основного матеріалу. Особи, засуджені до позбавлення волі, залишаються громадянами своєї держави, і на них поширюються всі права, законні інтереси та юридичні обов'язки, як і на будь-якого громадянина, за винятком тих обмежень, що виникають через їхній статус засуджених. Тобто, навіть перебуваючи в місцях позбавлення волі, ці особи не втрачають своєї правосуб'єктності і зберігають основні права за умови, що ці права не обмежуються через виконання покарання.

Метою позбавлення волі є не тільки покарання за вчинений злочин, а й допомога у виправленні та ресоціалізації засуджених. Виправлення передбачає процес позитивних змін у поведінці особи, що сприяє формуванню в неї прагнення до законного

та соціально прийнятний спосіб життя. Ресоціалізація означає повернення засудженого до соціуму, відновлення його соціального статусу та можливість бути активним і відповідальним членом суспільства. Важливим аспектом цього процесу є освіта. Вона може суттєво вплинути на процес ресоціалізації осіб, які відбувають покарання. Освіта в установах виконання покарань (далі – УВП) та слідчих ізоляторів (далі – СІЗО) надає: 1) шанс засудженим отримати нові знання та професійні навички; 2) виступає як важливий засіб запобігання рецидиву; 3) сприяє розвитку критичного мислення, зміні ставлення до життя, що в подальшому допомагає засудженим не тільки адаптуватися після звільнення, але й м'яко проходити подальший шлях ресоціалізації в суспільство.

Основні права засуджених визначені у статті 8 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України. Окрім того, стаття 125 КВК України підкреслює, що засуджені мають право на здобуття повної загальної середньої освіти в установах виконання покарань [3]. Це право має бути забезпечене відповідно до законодавства України, зокрема Закону України «Про освіту» [4] і Закону «Про повну загальну середню освіту» [5], що гарантують доступність та безоплатність цього освітнього процесу для осіб, які відбувають покарання.

Під час проведення дослідження акцент був зроблений на вивченні кращих практик та ефективних методів міжнародного досвіду ресоціалізації засуджених. Важливо підкреслити, що реформування пенітенціарної системи України не повинно обмежуватися лише повною імплементацією міжнародного досвіду. Пряме перенесення іноземних практик без урахування специфіки національних умов може призвести до втрати їх ефективності. Кожна країна має унікальні соціальні, економічні та культурні особливості. Це необхідно враховувати під час адаптації міжнародних підходів, щоб забезпечити максимальну результативність проведення реформ.

У більшості пенітенціарних систем європейських країн основними засобами ресоціалізації засуджених є загальноосвітнє і професійне навчання, психологічна підтримка, соціальна робота та продуктивна праця. Мінімальні стандартні правила пово-

дження з в'язнями (пункт 60.1) встановлюють, що «режим в установі має звести до мінімуму різницю між умовами життя у в'язниці та на свободі, оскільки саме ця різниця руйнує у в'язнів почуття відповідальності та людської гідності» [6].

Враховуючи те, що пенітенціарний соціум та умови позбавлення волі є одними з найвпливовіших факторів, що негативно позначаються на психіці й свідомості навіть законослухняних осіб, міжнародна пенітенціарна практика визнає освіту одним з ключових шляхів захисту особистості засуджених від деструктивного впливу кримінальної субкультури. Освіта виступає рушійною силою, що допомагає змінити поведінку та спосіб мислення засуджених, відновлюючи їх соціальний статус як повноправних членів суспільства і повертаючи до соціально-нормативного, загальноприйнятого та самостійного життя.

Згідно із Загальною декларацією прав людини (1948 р.) [7] кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безкоштовною, принаймні початкова та загальна, а початкове навчання – обов'язковим. Технічна і професійна освіта мають бути загальнодоступними, а вища освіта повинна бути доступною для всіх на основі здібностей кожного. Освіта має бути спрямована на повний розвиток особистості та зміцнення поваги до прав людини і основних свобод.

Згідно з Європейськими пенітенціарними правилами (2006 р.) [8] кожна пенітенціарна установа повинна забезпечити ув'язненим доступ до освітніх програм, які мають бути всебічними та відповідати індивідуальним потребам і прагненням засуджених (ст. 28.3). Особлива увага повинна приділятися освіті ув'язнених молодого віку, а також осіб з особливими потребами (ст. 28.3). У міжнародній пенітенціарній практиці навчання засуджених розглядається як процес безперервної зміни поведінки ув'язненого, що є одним із ключових способів збереження його особистості в умовах позбавлення волі та зміни способу мислення. Це сприяє відновленню засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства.

Вивчення міжнародного досвіду ресоціалізації засуджених у місцях позбавлення волі засвідчило, що в більшості європейських країн та США для пенітенціарних установ розробляють

спеціалізовані освітні програми, які орієнтовані як на дорослих засуджених, так і на інші категорії, зокрема неповнолітніх, жінок, осіб з обмеженими розумовими здібностями тощо. Ці програми охоплюють мотиваційні курси, навчання практичних навичок, а також коригувальні освітні методи, що застосовуються для різних категорій ув'язнених. Вони враховують умови, зміст і тривалість навчання, а також адаптовані до специфічних потреб відповідної цільової аудиторії.

У Франції навчання у школі обов'язкове. Основну турботу щодо професійної підготовки беруть на себе організація GRETA системи національної освіти, а також різні приватні та громадські організації. Згідно з рекомендаціями Комітету міністрів державам-членам Ради Європи «Про освіту у в'язницях» (13 жовтня 1989 р.) усі ув'язнені мають право брати участь у культурній та освітній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток людської особистості. Щороку до 28000 засуджених проходять курси навчання, з них 800 і більше осіб отримують вищу освіту в різних вишах країни, навчаючись стаціонарно, крім того, до 3000 навчаються заочно [9, с. 204].

У Німеччині понад 50 % засуджених не мають навіть базової освіти, і цей недолік компенсується через різноманітні освітні програми та індивідуальну роботу з ними. У спеціалізованих установах, таких як у місті Мюнстер, засуджені можуть завершити середню освіту, у Геллермі – здобути вищу освіту, а у Варлеї – отримати робітничу спеціалізацію [10].

Кримінально-виконавчий кодекс Німеччини також передбачає можливість отримання вищої освіти для засуджених, які відбувають покарання. Вони мають право на заочне навчання в університетах міста. Адміністрація пенітенціарних установ враховує строк відбування покарання при плануванні навчання засуджених, щоб забезпечити їх ефективну адаптацію в суспільстві. У деяких установах також пропонують курси іноземних мов. Наприклад, у в'язниці Зігбурга для неповнолітніх проводять курси автослюсарів, і після успішного завершення засуджені отримують свідоцтва про набуті практичні навички [10].

Кримінально-виконавче законодавство Албанії передбачає, що особлива увага приділяється культурній та професійній під-

готовці засуджених віком до 29 років. Дітям і молодим засудженим забезпечується обов'язкова базова освіта, а також, залежно від обставин, середня або вища освіта. Організація освітніх і виховних програм для дітей і молодих засуджених здійснюється відповідно до Кримінального кодексу про неповнолітніх [11, с. 173].

У пенітенціарних установах Албанії засудженим надають можливість навчатися на різноманітних професійних курсах – зокрема, комп'ютерних, виробничих або у сфері обслуговування. Як зазначає І. Пахомов, після прибуття кожен ув'язнений проходить оцінку ризиків та потреб з урахуванням психологічних, соціальних, медичних, культурних і економічних чинників. На основі цієї оцінки фахівці соціально-психологічної служби розробляють індивідуальну програму ресоціалізації, яка передбачає участь у професійній підготовці та виконання визначених завдань.

Досягнення у професійному навчанні враховуються під час прийняття рішень щодо заохочень, зміни режиму тримання або надання дозволів. Ув'язнені в Албанії мають право долучатися до програм професійно-технічної освіти, реабілітації та подальшого працевлаштування. Ті, хто активно бере участь у навчальному процесі, можуть розраховувати на щорічну відпустку та скорочення терміну ув'язнення – до трьох місяців за кожен рік перебування в установі [12, с. 97–98].

Необхідно зазначити, що відповідно до законодавства Албанії культурно-професійне виховання і навчання здійснюються шляхом організації освітньо-професійних програм, що визначено чинним законодавством про систему довузівської освіти та законодавством про освіту і професійну підготовку. Для засуджених, які не закінчили дев'ятирічний цикл освіти, умови завершення освіти визначаються в рамках спеціальних програм, затверджених Міністерством освіти Албанії.

Освіта ув'язнених повинна бути, наскільки це можливо, інтегрована в систему освіти і професійної підготовки для того, щоб ув'язнені могли безперешкодно продовжувати свою освіту і професійну підготовку після відбуття покарання. Професійна підготовка ув'язнених здійснюється під наглядом зовнішніх освітніх і професійних організацій. Таку норму було б доцільно інтегрувати до нашого законодавства.

Цікавою нормою албанського законодавства є те, що засудженим, які належать до етнічних меншин і не розуміють албанської мови або не розмовляють нею, іноземцям або особам без громадянства, які не розуміють албанської мови, надаються матеріали, написані їхньою рідною мовою або мовою, яку вони добре розуміють [11, с. 176].

В Україні відповідно до статті 3 Закону України «Про освіту» забезпечуються рівні можливості для доступу до освіти. Отже, засуджені, як і будь-яка інша особа, не можуть бути позбавлені права на здобуття освіти. Це право не може бути обмежене законодавством, оскільки кожен має право на доступ до публічних освітніх, наукових та інформаційних ресурсів, у тому числі в інтернеті.

Національне законодавство передбачає такі рівні освіти: дошкільна, повна загальна середня, професійна (професійно-технічна), фахова передвища та вища освіта. Освітні послуги надаються закладами освіти, які можуть бути як публічного, так і приватного права (п. 3 (26) ст. 1 Закону України «Про освіту»).

Форми навчання поділяються на інституційні та індивідуальні. Відповідно до ст. 9 Закону України «Про освіту» інституційна форма освіти може бути:

1) очною (денною та вечірньою) – передбачає безпосередню участь здобувачів освіти в освітньому процесі;

2) заочною – поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій та самостійного навчання;

3) дистанційною – освіта, що відбувається переважно за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціальному середовищі, яке функціонує на базі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;

4) мережевою – оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, які взаємодіють між собою на договірних засадах.

Індивідуальна освіта може бути:

1) екстернатною – освітня програма освоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів здійснюється відповідно до законодавства;

2) сімейною (домашньою) – процес навчання організовується батьками дитини для здобуття формальної (дошкільної, повної зальної середньої) та/або неформальної освіти. Оцінювання результатів здійснюється відповідно до законодавства;

3) у вигляді педагогічного патронажу – забезпечення педагогічними працівниками індивідуальної освіти особи, яка потребує такої форми освіти за своїм психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством;

4) на робочому місці (на виробництві) – оволодіння освітньою програмою відбувається на виробництві шляхом практичного навчання під керівництвом фахівців-практиків.

Також здобувачі освіти можуть навчатися за дуальною формою освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях, а також під час виконання робіт та/або надання послуг за гіг-контрактом, для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору.

Організація здобуття повної загальної середньої освіти засудженими до позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі, а також неповнолітніми особами, взятими під варту, передбачено постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2020 р. № 526 [13].

Організація освітнього процесу здійснюється відповідно до освітньої програми закладу освіти. Структура навчального року (тривалість навчальних занять, поділ на чверті, семестри чи триместри) визначається закладом освіти в межах часу, що передбачений освітньою програмою.

Розклад навчальних занять складається згідно з освітньою програмою з урахуванням педагогічних, санітарно-гігієнічних норм і правил, а також вимог режиму тримання осіб, узятих під варту, і затверджується керівником закладу освіти після погодження з начальником УВП або СІЗО.

Відповідно до законодавства України неповнолітнім особам, які здобувають повну загальну середню освіту, дозволяється за власні кошти придбати письмове приладдя або отримувати його в посилках (передачах). Це стосується, зокрема, таких предме-

тів, як ручки, олівці, зошити, папір та інші канцелярські товари, необхідні для навчання.

Під час освітнього процесу неповнолітні особи можуть мати обмежений доступ до мережі Інтернет під контролем персоналу УВП чи СІЗО для користування публічними освітніми, науковими та інформаційними ресурсами. Зокрема, у 2020 році Міністерство освіти і науки запустило освітню електронну платформу «Всеукраїнська школа онлайн» (<https://lms.e-school.net.ua/>). Використання цієї онлайн-платформи є безоплатним.

На платформі доступні матеріали для 5–11 класів:

- відеоуроки;

- тести;

- матеріали для самостійної роботи з 18 основних предметів: українська література, українська мова, біологія, біологія та екологія, географія, всесвітня історія, історія України, математика, алгебра, алгебра і початки аналізу, геометрія, мистецтво, основи правознавства, природознавство, фізика, хімія, англійська мова та зарубіжна література.

Ще одним ресурсом є онлайн-платформа iLearn (<https://ilearn.org.ua/>) – проєкт Освіторії, гейміфікована платформа з навчальними онлайн-курсами, тестами та вебінарами, яка допомагає навчатися самостійно і скласти НМТ (національний мультипредметний тест).

Неформальна освіта є доповненням формальної освіти в навчанні протягом усього життя кожної людини. Навчання в межах таких програм часто ведеться для забезпечення загального права доступу до освіти.

Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов’язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям.

Неформальна освіта зазвичай організується у вигляді короткострокових курсів, майстер-класів або семінарів. Результати такої освіти не визнаються кваліфікаціями формальної освіти або еквівалентами формальної освіти. Неформальна освіта може охоплювати програми з ліквідації неписьменності дорослих і молоді та програми для дітей, які не відвідують школу, а також

програми з розвитку життєвих і соціальних навичок, програми, що спрямовані на соціальний і культурний розвиток.

Найпопулярнішими онлайн-платформами для здобуття неформальної освіти є:

1. Prometheus – українська безкоштовна онлайн-платформа для освіти, заснована 2014 року. Її партнерами є найкращі вищі навчальні заклади країни, оскільки Prometheus надає безкоштовний доступ до публікації та розповсюдження курсів університетами, провідними викладачами та лідерами бізнесу. Після успішного завершення курсу можна отримати електронний сертифікат, що підтверджує здобуті знання. Курси на Prometheus доступні в будь-який час в інтернеті.

2. EdEra (Education Era) – студія онлайн-освіти, що пропонує курси, спецпроекти, навчальні матеріали та освітні блоги для різних вікових категорій. Усі курси на платформі безкоштовні. Кожна лекція містить відео, завдання та супровідний матеріал у вигляді конспектів з ілюстраціями. Студенти виконують домашні завдання щотижня та складають іспит наприкінці курсу. Навчання доступне в будь-який зручний час, а успішне завершення підтверджується сертифікатом.

3. Відкриті онлайн-курси для підлітків ГО «Волонтер» – на платформі доступні 4 курси для підлітків, серед яких: «Кібербезпека та кіберпростір» (про безпеку в інтернеті), «Стань видимим: Щедрий Вівторок» (про культуру благодійності та допомоги), «Права та обов'язки» (про права дитини та захист прав), «Сприйняття різноманітності – основа толерантності» (про толерантність і гендерну рівність).

4. Duolingo – платформа для вивчення англійської мови, яка має український інтерфейс (uk.duolingo.com). Навчання здійснюється в ігровій формі: завдання ускладнюються з кожним рівнем, за їх виконання користувачі отримують лінготи, які можна витратити на підвищення рівня. Особлива увага приділяється письмовим урокам і диктантам, а розмовна практика зведена до мінімуму. Користувачі можуть додавати друзів і змагатися з ними в освоєнні іноземної мови.

Що стосується неформальної освіти в очному форматі, то позитивний досвід співпраці з громадськими та релігійними

організаціями, а також благодійними фондами показує, що вони можуть створювати навчальні програми за запитом слідчого ізолятора. Такі програми спрямовані на розвиток у засуджених навичок ефективного спілкування, розв'язання конфліктів, креативного мислення, а також на формування асертивних взаємин з однолітками та родинами.

Усі організації, які займаються неформальною освітою неповнолітніх, вносять до Банку ресурсів, де вони розподіляються за відповідними сферами, такими як «Стосунки у сім'ї» та «Стосунки з однолітками», якщо організація проводить тренінги з ефективного спілкування.

Станом на 1 січня 2025 року загальноосвітній процес було організовано у 77 установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, де перебувало 2124 особи, що не мали повної загальної середньої освіти. З них 2036 осіб були залучені до освітнього процесу. Зокрема, 2 особи здобували початкову освіту в Державній установі «Петрівська виправна колонія (№ 49)», 429 осіб отримували базову середню освіту, а 1605 осіб навчалися за програмами повної загальної середньої освіти.

Освітній процес проводили в кількох формах: очна (1338 осіб), дистанційна (461 особа), екстернатна (51 особа), а також педагогічний патронаж (28 осіб).

Для задоволення потреб засуджених у здобутті професійно-технічної освіти в установах виконання покарань функціонують навчальні заклади, діяльність яких регулюється спеціальними положеннями Міністерства освіти і науки та Міністерства юстиції України.

Станом на 1 січня 2025 року в установах виконання покарань працюють 47 закладів професійної освіти, серед яких: 39 навчальних центрів, 7 філій та 1 професійно-технічне училище при виховній колонії.

Протягом 2024 року навчання завершили 3560 засуджених, з яких 396 отримали дипломи, 2761 – свідоцтва, а 403 – довідки про проходження навчання.

У 2024 році 1753 особи виявили бажання і розпочали навчання на курсах професійного навчання робітників на виробництві, а 3451 особа серед засуджених та осіб, узятих під варту,

почала навчання на онлайн-платформах. З них 3154 особи успішно завершили курси та отримали сертифікати.

Ці дані підтверджують важливість розвитку онлайн-освіти як ефективного інструменту для покращення освітнього рівня осіб, що перебувають у місцях позбавлення волі, і підкреслюють великий інтерес засуджених до здобуття нових знань та кваліфікацій, що сприяє їх подальшій соціальній адаптації після звільнення.

Висновки. Результати проведеного порівняльного аналізу стану вітчизняної та міжнародної практики, зокрема в європейських країнах, організації освіти для засуджених дозволили зробити такі висновки:

- освіта є важливим інструментом виправлення та ресоціалізації засуджених; вона допомагає не лише покращити рівень знань і кваліфікацій, а й формує позитивні зміни в особистісному розвитку, що сприяє зменшенню рецидивізму, підвищенню рівня соціальної відповідальності;

- важливими для розвитку освіти є різні форми навчання: очна, дистанційна та екстернатна, а гнучкість у виборі форм навчання дозволяє засудженим адаптувати освітній процес до своїх потреб, що підвищує рівень зацікавленості та мотивації до навчання;

- впровадження онлайн-освітніх платформ, таких як Prometheus, EdEra та Duolingo, довело свою ефективність у наданні доступу до навчання для осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі; ці ресурси дозволяють засудженим здобувати нові знання та сертифікати, що сприяє їх подальшій професійній орієнтації та формуванню траєкторії кар'єрного зростання після звільнення;

- створення навчальних центрів та професійно-технічних училищ в установах виконання покарань є ключовим фактором у підготовці засуджених до ресоціалізації в суспільство. Успішне завершення курсів, отримання дипломів та свідоцтв дозволяє засудженим підвищити свою конкурентоспроможність на ринку праці, що зменшує ймовірність їхнього повторного кримінального правопорушення;

- як правовий регулятор щодо забезпечення освітньо-професійної підготовки засуджених у вітчизняне законодавство в освітній сфері доцільним було б ввести нагляд освітніх і професійних організацій; це також було б дієвим фактором впливу на

покращення іміджу вітчизняної кримінально-виконавчої системи, оскільки відображало б турботу про майбутнє засуджених осіб;

– загалом успіх освітніх ініціатив у місцях позбавлення волі є доказом того, що освіта має потужний потенціал змінювати життя осіб, які опинилися в складних обставинах. Інвестування в освіту засуджених є важливою складовою стратегії боротьби з рецидивізмом і сприяє загальному поліпшенню ситуації в системі кримінального правосуддя.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 10.03.2025).
5. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 10.03.2025).
6. Мінімальні стандартні правила поведінки з в'язнями : Правила ООН від 30.08.1955. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (дата звернення: 10.03.2025).
7. Загальна декларація прав людини ООН : міжнародний документ від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.03.2025).
8. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила : Рекомендація № R (2006)2 Комітету Міністрів держав-учасниць. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 10.03.2025).
9. Лисих О. С. Актуальні питання права на освіту засуджених. *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 203–205. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/56.pdf (дата звернення: 10.03.2025).
10. World Prison Brief // World Prison Brief data. URL: <http://www.prisonstudies.org/world-prison-brief> (дата звернення: 10.03.2025).
11. Сікун А. М. Правове регулювання праці осіб, які утримуються в установах виконання покарань : дис. ... д-ра філософії. Чернівці, 2025. 310 с.
12. Пахомов І. Професійно-технічна освіта засуджених Албанії. *Світ наукових досліджень* : матеріали Міжнародної мультидисциплі-

наркої наукової інтернет-конференції (м. Тернопіль, м. Переворськ, 16–17 березня 2023 р.). Вип. 17. Тернопіль, 2023. С. 97–98.

13. Про затвердження Порядку організації здобуття повної загальної середньої освіти засудженими до позбавлення волі на певний строк або довічного позбавлення волі, а також неповнолітніми особами, взятими під варту : постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2025 № 526. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2020%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

Anishchenko V.,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Professor of Pedagogy and Professional

Ethics Department,

Penitentiary Academy of Ukraine,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5062-3789

ResearcherID: AAC-5442-2021

Scopus-Author: ID57208032016;

Olefir L.,

PhD in Law, Associate Professor Department of Formation and

Development Professional Competence of the Personnel of the State

Criminal and Executive Service of Ukraine, Institute of Professional

Development, Penitentiary Academy of Ukraine,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Lilikovych P.,

PhD in Public Administration,

Associate Professor of the Department of Formation and Development

of Professional Competence of the Personnel

of the State Criminal and Executive Service of Ukraine,

Institute of Professional Development,

Penitentiary Academy of Ukraine,

Chernihiv, Ukraine

ORCID: 0009-0007-7638-9445

EDUCATION OF CONVICTS IN UKRAINE: COMPARATIVE ASPECT

The features of legal regulation of the educational process in penitentiary institutions of Ukraine are examined in the article, in particular in accordance with the provisions of the Criminal Executive Code, the Law of Ukraine “On Education”, resolutions of the Cabinet of Ministers and other regulatory legal acts. The analysis covers various forms of education: full-time, distance, part-time, external,

pedagogical patronage and dual. Particular attention is paid to access to educational, scientific and information resources, including the Internet in a controlled mode, the use of online platforms such as All-Ukrainian School Online, iLearn, Prometheus, EdEra, etc.

The research emphasizes that the role of education in condition of deprivation of liberty goes far beyond the formal acquisition of knowledge. It helps to reduce recidivism, develop critical thinking, form new values and motivations for a law-abiding lifestyle, which is the basis for a person's successful return to society. Education, according to international standards, should be aimed at the full development of the human personality and the formation of respect for human rights and fundamental freedoms (Article 26 of the Universal Declaration of Human Rights, European Prison Rules).

As part of the comparative analysis, the article examines the practices of educational activities in penitentiary institutions in European countries, in particular France, Germany and Albania. It is noted that in most European countries there are specialized training programs for different categories of prisoners: adults, women, juveniles, persons with disabilities, representatives of ethnic minorities, etc. In France, for example, up to 28,000 convicts are involved in educational courses every year, of whom more than 800 receive higher education, including by correspondence. In Albania, the educational process is based on an individualized program developed after an assessment of psychological, social, economic and cultural factors for each prisoner. In Germany, more than half of prisoners do not have a basic education, so there is an extensive support system in place: training is provided in specialized centers, with the involvement of specialists, according to an individual schedule.

The article also analyzes the current state of the organization of education in penitentiary institutions in Ukraine. As of January 1, 2025, in 77 institutions (including pre-trial detention centers), the general education process covered more than 2,100 people who did not have a complete secondary education. Of these, 2,036 people were actively involved in various forms of education. Minor students are provided with writing materials and limited but controlled access to the Internet for learning. Class schedules are set in accordance with the requirements of the regime and sanitary standards.

Especially important is the accessibility of non-formal education, which is implemented both through online resources and in cooperation with public, religious and charitable organizations. Programs focused on the development of life skills, psychological support, and the formation of assertive behavior contribute not only to professional growth but also to strengthening the moral and ethical attitudes of individuals. Such a comprehensive approach to education not only reduces the risks of negative influence of the criminal environment, but also supports the personal development of prisoners while serving their sentence.

Key words: *penitentiary system, education of convicts, penitentiary institutions, correction, re-socialization, distance learning, non-formal education, legal regulation, criminal executive law, international standards, human rights.*

References

1. Ukraine (1996), *The Constitution of Ukraine* : Law of Ukraine dated 28.06.1996 № 254к/96-ВР, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, № 30, Art. 141.
2. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 16.01.2003, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, № 40–44, Art. 356.
3. Ukraine (2004), *The Criminal and Executive Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 11.07. 2003 № 1129-IV, *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, № 3–4, Art. 21.
4. Ukraine (2017), *On Education* : Law of Ukraine dated 05.09.2017 № 2145-VIII, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed 10.03.2025).
5. Ukraine (2020), *On Complete General Secondary Education* : Law of Ukraine dated 16.01.2020 p. № 463–IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (accessed 10.03.2025).
6. Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners : UN rules dated 30.08.1955, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_212#Text (accessed 10.03.2025).
7. UN Universal Declaration of Human Rights : International document dated 10.12.1948, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (accessed 10.03.2025).
8. European Prison Rules Council of Europe : Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (accessed 10.03.2025).
9. Lysykh, O. S. (2019), "Current issues of the right to education of convicts", *Legal scientific electronic journal*, pp. 203–205, available at: http://www.lsej.org.ua/2_2019/56.pdf (accessed 10.03.2025).
10. World Prison Brief, *World Prison Brief data*, available at: <http://www.prisonstudies.org/world-prison-brief> (accessed 10.03.2025).
11. Sikun, A. M. (2025), Legal regulation of labor of persons held in penitentiary institutions : Philosophy Doctor Thesis, Chernihiv.
12. Pakhomov, I. (2023), "Vocational education of convicts in Albania", *The World of Scientific Research* : materials of the International multidisciplinary scientific Internet conference (Ternopol, Perevorsk, 16–17 March 2023), Iss. 17, Ternopol, pp. 97–98.
13. Ukraine (2025), *On Approval of the Procedure for Organizing Complete General Secondary Education for Persons Sentenced to Imprisonment for a Fixed Term or Life Imprisonment, as well as for Juveniles in Custody* : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 25 June 2025 № 526, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2020-%D0%BF#Text> (accessed 10.03.2025).